

DRØMMESPOR

En anmeldelse af: *Drømme gennem tusinde år*
 Af Annikki Kaivola-Bregenhøj
 Kbhvn.: Hernovs Forlag, 1986. 294 s.

Drømmens veje. Introduktion til psykoanalytisk drømmeteor
 Af Peter Thielst
 Gyldendals psykologiserie 1988. 113 s.

Drømmenes dimensioner
 Af Ole Vedfelt
 Gyldendal 1989. 410 s. Paperback-udgave 1991. 138 kr.

Lars Andersen

»We are such stuff as dreams
 are made of, our little life
 is rounded by a sleep«

Shakespeare, *Stormen*

Gennem al historisk tid – og givet vis også før da – har mennesker beskæftiget sig med drømme. Hvordan denne interesse for drømme konkret har givet sig udslag, kan man læse om i den finske folklorist Annikki Kaivola-Bregenhøjs bog *Drømme gennem tusinde år*, der er en slags drømmenes og drømmetydningens kulturhistorie. Bogen falder i tre hoveddele, hvoraf den første og indholdsmæssigt mest omfattende er »Drømmetolkningens historie«, der giver et hurtigt og ret interessant vue over mange århundreder og diverse kulturer. Forfatteren begynder, rimeligt nok, med oldtiden, hvor mennesket blot var modtager drømmene, der sendtes af guderne. Det var sin fremtid og skæbne, man var optaget af og søgte belyst med drømmetydernes hjælp – ikke en analyse af sit sjæleliv. En sådan før-videnskabelig opfattelse af drømmen som sandsiger har stadig en vis appel til nutidsmennesket – for de kritisk og rationelt tænkende dog *kun*, når den optræder i fiktionssammenhænge, såsom »Twin Peaks«. Men mere herom nedenfor.

I oldtidens to store højkulturer, den ægyptiske og den mesopotamiske, finder vi verdens ældste drømmebøger; de første i en lang udvikling, som endnu er i gang, hvor man tyder drømme ud fra faste symboler og typiske temaer. Først med Freud fremkom en kvalitativt ny drømmetolkning, der dog ikke har kunnet afskaffe de populære drømmebøger, der stadig ud-

kommer i en lind strøm og altså repræsenterer en form for drømmeudlægning, der har kunnet overleve i 4000 år. I *Drømme gennem tusinde år* er det slående, hvor grundig og seriøs derømmetydning kunne være i antikken, hvor den indgik i en levende religiøs og kulturel sammenhæng, og drømmebøger var den professionelle drømmetyders arbejdsredskab. Den oneiro-mantiske tradition er klart degenereret i nyere tid, hvor enfoldige, alfabetisk ordnede drømmebøger lader hånt om drømmenes detaljer og hele kontekst og den drømmendes personlighed og livsomstændigheder til fordel for patent-tydninger ud fra nogle få, forsimplede og non-kontekstuelle drømmesymboler, og knap nok længere tager sig selv alvorligt som andet end kommerciel underholdning.

Kort omtales den jødisk-kristne drømmetradition, hvor meningerne er delte – både 'drømme-tro' og 'drømme-skepsis' er således repræsenteret blandt talmudister – den græsk-romerske, der nåede et højdepunkt med Artemidoros fra Daldis, og den arabisk-islamiske. Endvidere berøres shamanistiske seancer, bl.a. i Lapland, drømme i de islandske sagaer samt den kristne middelalders mistro over for hele spådomskunsten.

De to resterende hovedafsnit er »Drømme i dansk folketro« og »Danske drømmebøger«, hvoraf især sidstnævnte nok af andre end de specielt (f.eks. boghistorisk) interesserede må betegnes som en kuriositet. Overraskende nok trækker de danske drømmebøger, der begyndte at udkomme i det 18. og havde deres boom i anden halvdel af det 19. årh., ikke særlig meget på folketroen, men har stort set skamløst stjålet deres indhold fra andre drømmebøger. Den kendteste titel er nok »Cyprianus«, der går igen i mange variationer.

Drømme gennem tusinde år er lidt sært disponeret, idet overordentligt meget, forskelligt stof er trængt sammen i det første hovedafsnit, herunder også nordisk materiale, der ellers primært behandles i det andet do., »Drømme i dansk folketro«. Kaivola-Bregenhøj gør til gengæld lovlig meget ud af et så snævert og »pudsigt« emne som de gamle danske drømmebøger, hvor man nok i stedet kunne have tænkt sig at få noget mere at vide om andre kulturers, herunder også de fjerneres, drømmeopfattelse. Men bogen er alt i alt oplysende og underholdende, klart skrevet og ret nem at orientere sig i, med små, diskrete overskrifter til hver side, med alsidigt og morsomt billedmateriale (og en meget køn forsideillustration); hurtigt læst, men for de fleste fagpsykologer vil den også være forholdsvis hurtigt glemt, da den bevidst afgrænser sig fra de sidste hundrede års psykologiske, psykoanalytiske, fysiologiske og etnologiske drømmeforskning.

Det er til gengæld her, *Drømmens veje* tager fat. Den er skrevet af den nærmest ufatteligt produktive skribent, redaktør m.m. Peter Thielst og fremtræder som en indføring eller lærebog i psykoanalytisk drømmeteori, især – naturligt nok – Freuds. I et kort og koncist forord bliver bogens emne afgrænset fra jungiansk og gestaltterapeutisk drømmelære (som forfatteren ikke desto mindre senere viser sig at være meget på linje med). Peter

Thielst skulle da også have de bedste forudsætninger for at skrive en god lærebog, han har en meget omfattende viden om psykoanalytisk teori og skriver let og livfuldt; sproget virker måske undertiden en smule for »smart« og friskfyragtigt efter *min* smag, men »de gustibus non est disputandum«. Bedømt på sine egne præmisser, som lærebog, må resultatet imidlertid – trods nogle gode pointer undervejs – betegnes som pædagogisk mindre vellykket og teoretisk inkonsistent. I en »introduktion« ville det være naturligt at *begynde* med en drøm og derpå vise, hvordan den kan afkodes som en billedtekst, en rebus, hvordan man ved »frie associationer« til drømmens enkelte elementer kan udlægge den som en camoufleret iscenesættelse af en tilfredsstillelse af et »forbudt«, ubevidst ønske. *Derefter* ville det være på sin plads med en teoretisk redegørelse for den komplicerede måde, hvorpå de – rekonstruerede – »latente drømmetanker« er blevet transformeret til den »manifeste drøm« (selv den oplevede drøm, Thielst bruger her det klodsede udtryk »den drømte drøm«), etc. etc.. Thielst griber imidlertid sagen 'bagvendt' an, dvs. allerførst har han et kapitel om REM-søvn (noget der altid er interessant, men ikke kan kaldes særlig nødvendigt at have med i en psykoanalytisk sammenhæng), og dernæst *begynder* han på det højeste teoretiske/metapsykologiske abstraktionsniveau, med »det psykiske apparat«, drifter og »driftsskæbner«, forsvarsmekanismerne etc.. Først derefter samler fremstillingen sig efterhånden om »drømmearbejdet«, de forskellige forvanskende mekanismer (primært fortætning og forskydning), som drømmematerialet bliver udsat for.

Alt sammen for så vidt udmærket fremstillet – man kan ganske vist anholde en del begrebsmæssige unøjagtigheder undervejs, men de har næppe den helt store betydning for forståelsen, og bogen er muligvis blevet skrevet lidt hurtigt – men *rækkefølgen* virker som sagt ikke specielt begyndervennlig. Halvvejs inde i bogen, i kapitlet »Drømmens hensigter«, kæntrer fremstillingen imidlertid fuldstændig. Thielst har undervejs markeret en vis distance til den Freud'ske opfattelse af drømmen som »mekanisk ønskeopfyldelse«(!) – og nu vil han pludselig »supplere« den med en radikalt anden opfattelse af drømmen som 'budskab' – »vore drømme« er sådan en slags privat brevkasse, der giver os gode råd! (Mere herom nedenfor) Thielst er her ude i et idiosynkratisk privat ærinde, men den forudsætningsløse læser må være blevet noget forvirret og kan nemt være helt forledt til at tro, at her er tale om to forskellige freudianske drømmeopfattelser.

Først så når bogen frem til det, der vel burde være det centrale, selv drømmeanalysen, og man får omsider et konkret eksempel på en klassiskpsykoanalytisk sådan: Freuds bekendte drøm om den »botaniske monografi«. Anbragt *her*, post festum, virker eksemplet ikke særlig engagerende, men blot som en udvendig illustration af nogle teoretiske pointer, der er blevet fremsat (og derefter delvis forplumret igen). Derefter får man eksempler på C.S. Halls og Montague Ullmans respektive måder at arbejde med drømme på. Deres metoder har ikke meget at gøre med Freuds psyko-

analyse (eller med dybdepsykologi i det hele taget), men Thielst mener, at disse tre væsensforskellige »approaches« til drømme kan og bør 'supplere' hinanden.

Til allersidst kommer der et lidt påklistret kapitel om »Drøm og kunst« med et par tilfældige litterære eksempler (uden fortolkning). Bogen er hovedsagelig illustreret med surrealistiske malerier (Dali på omslaget) – et ret banalt valg, der viser hen til bogens afgørende indholdsmæssige brist: Thielsts dels misforståede, dels ontologiserende og mystificerende omgang med begrebet det »ubevidste«. Freud var klar over, at surrealisterne så at sige forsætligt misforstod ham for at bruge ham til deres egne, kunstneriske, formål. Men det synes Thielst ikke at have gennemskuet – deler han mon surrealisternes naivt-konkretistiske opfattelse af »det ubevidste« som en entitet »inde« i mennesket, man vilkårligt kan 'trænge ned i' eller 'sætte fri' (s. 100, 105)? Over for deres – intellektuelle – dyrkelse af det irrationelle er det nødvendigt at minde om, at vi aldrig har direkte kendskab til det ubevidste – heller ikke i »vore drømme«, som Thielst forenklet kommer til at ækvivalere med 'det ubevidste'. Det ubevidste er ren virtualitet (med et udtryk fra Baudrillard) og sætter sig vel netop stærkest igennem, når man er *mindst* opmærksom på det, ikke når man tror sig mest »dyb«, men når man tror sig mest bevidst.

Det er ikke anført, hvor Thielst har sit syn på drømmen som »meddelelse og vejledning« fra, men når han henført taler om »vore drømmes« (enten »progressive« eller »regressive«) »hensigter«, 'hvad de vil sige os' etc. etc., smager det af aftenskolekurser af hvad, Kaivola-Bregenhøj kalder 'dindrøm-og-dig'-typen; og Ullmans »oplevelses«- og gruppearbejde forekommer også at høre hjemme i en sådan sammenhæng. Heroverfor kan man stille Laplanches nøgterne, klassisk-freudianske opfattelse: det ubevidste er et »meningsfænomen« uden nogen kommunikativ målrettethed; det taler, men det vil intet kommunikere, det befordre ikke nogen som helst meddelelse. Drømme er ubevidste dannelser, der er lukket om sig selv og først gennem analysen bliver tilbagetransformeret til kommunikation. (*Kultur & Klasse* 47, s. 50f.) – Jvnfr. også Sigurd Næsgaard: »Dreams are not communications to anyone at all«.

»Det ubevidste« er en teoretisk konstruktion, en begrebslighed der efter min mening kun bør anvendes med største forsigtighed, f.eks. som »dispositionsbegreb« i Ryle's forstand (se Laurits Lauritsen i *Psyke & Logos* nr. 1, 1989, s. 137f.). *Drømmens veje* tillægger imidlertid flere steder det ubevidste/»vore drømme« et selvstændigt liv, som en halv-mystisk homunculus, et indre subjekt med egne »hensigter«. Her må man insistere på, at drømmen ikke »vil os« noget og ikke har nogen »hensigter«, hvad, man kan tale om, er, at *subjektet*, den drømmende, bevidst vil ét og ubevidst vil noget andet, som Roy Schafer ville udtrykke det. (Amerikansk psykoanalytiker, der gæstede Kbhvn. sidste efterår, men hvis befriende afmystificerende grundlagsrevision af psykoanalysen stadig er alt for lidt kendt her hjem-

me. Se O. Almstrups introduktionsartikel i *Nordisk Psykologi* nr. 4, 1986.) – Men den antropomorfistiske fælde, Thielst her falder i, følger nemt af, at man i klassisk freudiansk »metapsykologi« overhovedet taler om et substantiveret »ubevidste«. For en nærmere diskussion heraf må jeg dog hen-vise til min egen artikel i *Psyke & Logos* nr. 2, 1987.

Direkte pinligt bliver det imidlertid, når bogen glorificerer det ubevidste/ »vore drømme« som en »god ven«(!) og privat skytsengel, som »someone to watch over me« – kun nogle få sider efter, at den jungianske drømmelære – træffende – er blevet betegnet som halvreligiøs: »Man kan sige, at det ubevidste til tider i langt højere grad véd, hvad der tjener os bedst...«, »...kan vore drømme, som gennem det ubevidste kender os bedre end det bevidste jeg, komme os til hjælp« etc. etc.. Med al respekt for Thielst må man her tale om den gennemskuelige form for ønsketænkning, som Freud kaldte en illusion, om infantil-dependent længsel efter en idealiseret god forældreinstans, der 'altid vil os det bedste' (s. 60)!

Meget andet kunne diskuteres i *Drømmens veje* (inkl. litteraturlisten), der alt i alt må kaldes et af de mindre anbefalelsesværdige værker i Thielsts store og velskrevne forfatterskab. Men »quandoque bonus dormitat Homerus«.

En mere givende oversigt over freudiansk drømmeteori finder man i sværvægteren blandt disse tre bøger, *Drømmenes dimensioner*. Bogen er givet vis den mest omfangs- og indholdsrige psykologibog om drømme og drømmeteori, der foreligger på dansk, og dens store force er dens vidt-spændende bredde. Forfatteren, den førende hjemlige jungianske psykolog Ole Vedfelt, kan trække på en umådelig belæsthed inden for alle tænkelige slags drømmeteori – hvert kapitel har en særskilt litteraturliste – og på en betydelig personlig erfaring med forskellige slags terapeutisk o.l. praksis. Hans ambition er at 'få det hele med', og han kommer også ret godt omkring en lang række vidt forskellige tilgange til drømme, men selv om han prøver at indtage en upartisk position, hvorfra han kan dele sol og vind lige mellem de mange forskellige »skoler«, fornægter hans faglige udgangspunkt sig ikke: han skriver næsten 90 s. om Jung og jungiansk drømmeteori (kap. 2), til sammenligning 'kun' 37 s. om Freud og freudianerne (kap. 1). Sidstnævnte drømmeteori kan måske nok i højere grad forventes bekendt, men ikke mindst her er bogens bredspektretthed i nogen grad på bekostning af *dybden* og til dels også præcisionen, og Freud ses afgjort gennem Jungs briller. Der er mange nyttige oplysninger om Freuds efterfølgere, men man kan undre sig over, at disse under ét betegnes som »nyfreudianerne«, når dette udtryk normalt bruges specifikt om den »dynamisk-kulturelle« skole, Erich Fromm og de andre såkaldte »revisionister« (men han behandles i et senere kapitel, hvor han kort citeres for noget tågesnak).

I kap. 2 får vi god besked om de Jung'ske metoder og principper, de bekendte »arketyper«, alkymistisk symbolik, optælling af »mandalaer«, »shaman-drømme«, den »objektive psyke« (:verdenssjælen) etc. etc..

Modsat Freud mente Jung netop, at drømme har en »hensigt«, og at den manifesterede drøm umiddelbart kan forstås som et meningsfuldt »budskab« fra det orakuløse, »universelt-menneskelige« Ubevidste, der er bevidstheden overlegen – og heldigvis desuden har »en pædagogisk holdning«(!) Interessant nok synes Jung at være på linje med Wittgensteins kritikpunkt, at man ved at anvende den »frie associations«-metode på en drøm nok kan finde frem til analysandens komplekser, men ikke nødvendigvis forklare drømmens tilblivelse. Derudover virker Jungs psykologi dog mere præget af tro og vidtløftige mytologiske spekulationer (som det konkret-individuelle liv nemt bliver væk i) end af kristisk fornuft; og på en videnskabeligt skolet læser virker det lidet overbevisende, at Jungs 'grundlæggende opdagelser ikke er blevet afkræftet' (det kan jo blot betyde, at de er ikke-refuterbare – fordi de ikke har noget at gøre med erfaringsvidenskab), men at 'deres levedygtighed tværtimod er blevet bekræftet'... af 'flere generationer af jungianere'(!) Hans drømmeteorier sammenlignes med Freuds, der kaldes rationalistisk og materialistisk (s. 132, 141). Et interessant, om end filosofisk upræcist udsagn, der indirekte indrømmer, at Jungs drømme-syn er irrationalistisk og metafysisk-idealistisk. Men når klassisk freudiansk teori får 'skylden' for, at Th. Vanggaard i et offentliggjort analyseeksempel fokuserer på autoritetskonflikter og ignorerer de iøjnefaldende seksuelle konflikter i analysandens liv og drømme (s. 133, 47 passim), må man opponere! Det er jo normalt jungianerne, der går uden om vanskelige seksuelle, f.eks. oïdipale, drømmetemaer, til fordel for åndfulde, symbolske, tit over-individuelle fortolkninger. (Vanggaards påfaldende »diskretion« her må snarere tilskrives hans private, »fallokratiske« og etologisk påvirkede ideologi.)

De følgende kapitler er rige på spændende, informativt og tankevækkende materiale, vi hører om C.S. Halls udvendige, statistiske »indholdsanalyser« af drømmeserier og om andre undersøgelser af sammenhængen mellem drøm og vågen livsstil, om fænomenologisk-eksistentialistisk drømme-*fortolkning* (Boss) og om arbejde med drømme inden for gestaltterapi og andre af de ensidigt »oplevelses«-orienterede nye terapiformer, der ligner forsimplede udgaver af den »katharsis-terapi«, Freud lagde bag sig.

I det ellers interessante kapitel om »Laboratorieforskning af søvn og drømme« mærker man, hvad der er en gennemgribende brist ved bogen: sammenblanding af kvalitativt forskellige emner. Forfatterens uformidlede brug af eksperimentelle neurofysiologiske data – der i sig selv indebærer (fagpsykologisk set overfladiske) psykologiske fortolkninger og psykofysiologiske hypotesedannelser – som en 'autoritet', der kan bekræfte eller afkræfte komplicerede dybdepsykologiske teorier, virker både naiv og arbitrær. Straks efter skriver han også, meget ræsonnabelt: »Vi ved som nævnt en del om REM-søvnen og de fysiologiske og biokemiske processer, der ledsager den, men det er meget lidt anvendeligt til forståelse af drømmenes indhold.« (s. 226). Få sider efter at have slået Freud i hovedet med netop disse 'resultater' for at overbetone det seksuelle i drømme! (s. 222).

De senere kapitler i bogen er forholdsvis tynde, og man springer hastigt mellem en række vidt forskellige emner, der må siges at tangere det kuriøse eller lige lovligt specielle: drømme og yoga, drømme og LSD-terapi (forfatteren viser her en sund skepsis over for Grof), drømme og primitive folkeslag, drømme i Det Tredje Rige... En større skelnen mellem væsentligt og mindre væsentligt havde givet bogen en stærkere profil, læseren er i nogen grad ved at drukne i stofmængden; og man havde gerne undværet et ked-sommeligt kapitel om parapsykologi, men jungianere tror på »synkronicitetslæren«, en spiritualistisk monisme der på en måde gør hele virkeligheden til en drøm og betyder, at man kan referere til parapsykologiens såkaldte resultater med samme selvfølgelighed, som der i et andet kapitel henvises til fund angående sammenhænge mellem drømme og somatiske processer. Forfatteren fremdrager med glæde Freuds »telepatihypotese«, men nævner ikke, at Freud selv var nøgtern nok til at betragte den som en privat særhed, på linje med hans mani for cigarer!

En vis uro angående læsernes holdning til det overnaturlige er der dog tilbage hos Vedfelt, for han slutter kapitlet af med at appellere til autoritetstro angående de parapsykologiske forskeres fine videnskabelige akkreditiver (s. 268) – uden at nævne parapsykologers dokumenterede lettroenhed over for mirakelmagere som Uri Geller og påståede medier, hvor de er faldet for taskespillertrick, som enhver habil tryllekunstner kunne have afsløret. Dernæst udfordrer han parapsykologiens kritikere til at komme med modbeviser og -argumenter, uden at tænke på, at videnskabeligt set er det dem, der fremsætter påstande om eksistensen af »paranormale« fænomener eller f.eks. UFOer, der må fremkomme med dokumentation og holdbare argumenter. For det tredje fremsætter han det plaidoyer, at »anerkendelse af parapsykologiske fænomener (...) forsyner os med endnu en referenceramme og åbner for endnu en dimension i det associative materiale. Desuden er de en væsentlig udfordring til den verdensanskuelse, som dominerer den vestlige verdens videnskab.« Med samme pragmatiske begrundelse kunne man plædere for »anerkendelse« af nisser og trold – men den rører samtidig, hvad der er galt med det overordnede sigte med bogen, med selve forfatterens projekt:

Gennem bogen bliver de forskellige drømmeteorier løbende vurderet og sammenlignet indbyrdes, efterhånden som forfatteren inddrager dem, og de findes alle at være begrænsede – i hvert fald målt med alt det, som alle de andre teorier 'har med'. Vedfelts mest værdifulde *personlige* bidrag er hans *kritiske* vurderinger, af f.eks. M. Boss, Fritz Perls og S. Grof, men alligevel vil han partout give *alle* drømmeteorier i hvert fald delvis ret. Selv er han den eneste, der har helt ret og kan påberåbe sig en absolut viden om »drømmenes væsen«, og ud fra dette faste, arkimediske punkt kan han så dømme de forskellige drømmeteorier, påtale deres respektive ensidigheder etc.

Men kundskabsteoretisk set er det tvivlsomt, hvor vel begrundet hans eget ophøjede ståsted er, når han kun har sin viden om drømme fra de selv

samme teorier, inkl. erfaring i anvendelse af nogle af dem i terapeutisk eller meditativ praksis, der alle kun er i besiddelse af en *relativ* sandhed. Tilmed er han selv inde på, at drømmetolkningens iagttagelsessituation ligner kvantemekanikkens i den forstand, at vi ikke kan tale ubetinget objektivt om disse fænomener, men iagttageren altid må medreflektere sig selv og sin teoretiske og metodologiske referenceramme (s. 367).

Inden for flere områder gælder det, at det kan være fuldt legitimt for en erfaren praktiker »opportunistisk« at kunne kombinere forskellige systemer afhængigt af situationen – men det er altid prekært at ophøje en sådan eklektisk fremgangsmåde til et *princip*. At drømme kan beskrives fra mange synsvinkler kunne føre én til en forsigtig model-pluralisme, hvor man afholder sig fra at udtale sig om drømmenes »væsen«, men får i stedet Vedfelt til at postulere en »samlet opfattelse« af drømme – skønt man med tugt at melde ikke kan påberåbe sig et totalitetsbegreb om drømmenes sande »væsen«, fordi man har samlet alverdens drømmeteorier, selv de mest eksotiske, på ét stort, efterhånden svært overskueligt tag-selv bord og så tror, at der automatisk sker en slags »kvantitetens omslag i kvalitet«, så at alle disse teorier i kraft af selve deres mængde tilsammen genererer den Store Forenede Teori om drømme (: »den mangedimensionale drømmeteorik«).

Thi i stedet for at være tilfreds med den anselige præstation at have skrevet et mega-stort kompendium i drømmeteorik puster forfatteren i sidste kapitel sit ærinde (og sig selv) op på en måde, bogen slet ikke giver dækning for. Han går ud fra, at »drømmefortolkningens hovedstrømninger« »ikke behøver at udelukke hinanden«, men beskæftiger sig med forskellige »dimensioner« af det samme fænomen (s. 368). En harmoniserende og udglattende metateoretisk påstand, der kun kan bruges på snævre og begrænsede drømmeteorier, ikke på så omfattende og komplekse teoridannelser som de to vigtigste »hovedstrømninger«, den freudianske og den jungianske, der bygger på indbyrdes uforenelige præmisser, hvorfor man ikke kan give begge parter ret (uden at praktisere »dobbelttænkning«). – Han gentager flere gange, at det er naivt at tro, man kan se på drømme uden nogen form for teoretisk referenceramme – så det må kaldes naivt i anden potens at tro, man kan lave en synkretistisk meta-referenceramme, som er teoretisk uheldet og neutral. Hans egen (primære) faglige teori, den jungianske, indrangeres nok modest som blot én blandt mange andre. Men det er klart ud fra jungianske præmisser (om end garneret med en løs inspiratorisk henvisning til teoretisk fysik), at billedet af »drømmenes væsen« som et »multidimensionalt oplevelsesunivers«, der påstås langt at overgå den vågne bevidstheds jordiske verden, gøres til udgangspunktet for hans forsøg på at »kombinere« sig frem til en superteori. I et tidligere kapitel så han dette romantiske, jungianske (og indianske) syn på drømme som én blandt flere, relativt gyldige teorier (s. 351). Netop dette viser, at ikke *alle* drømmeteorier kan få ret, og at han i realiteten *har* valgt.

Nok taler han om forskellige mulige fortolkninger og metoder, som kan

»modsiges, supplere eller overlapper hinanden« (s. 374), men reelt har han ikke forsøgt at sam-tænke disse væsensforskellige teorier til en højere dialektisk enhed, men blot udvendigt blandet dem sammen og set stort på modsigelserne. Han er tilmed selv klar over, at Freuds og Jungs verdensbillede ikke er komplementære, men kontrære (f.eks. s. 336). Forvansker drømme dagligdags psykisk materiale, eller er de »åbenbaringskilder for en urgammel visdom«(!)? Er de ønskeopfyldende eller kompensatoriske? Bagudrettede eller fremadrettede? Man kunne tale om mundan videnskab vs. mysticisme og »esoterisk« viden, om vilje til oplysning vs. dyrkelse af dunkle, »numinøse« mysterier, om logisk-praktisk vs. mytisk-poetisk teori-sprog, om rationel humanisme vs. en drømme- og skæbnetro, der minder om oldtidens. – Og der kommer ikke nogen »kreativ syntese« (s. 374) ud af en mekanisk blanding af olie og vand!

Som en Venstre-minister engang kom for skade at sige om et af sine egne projekter: »Det hele hænger sammen – i én stor pærevælling«! Her er mindst af alt tale om, hvad K.B. Madsen kalder 'rationel *udvælgelse* og *integration* af teorier', ud fra en klar metateori (videnskabsfilosofisk og metateoretisk set er bogen ikke fri for at virke amatøragtig), for »den mangedimensionale teori« er kun alt-omfattende, fordi autoren er ude af stand til at vælge én eneste drømmeteori *fra* (uanset hvad han ellers synes om dem).

Men »in der Begränzung zeigt sich der Meister«. Fordi han altædende har tilegnet sig alle forgængernes teorier, med deres respektive tilhørende erfaringsgrundlag, mener han selv at være større end drømmeforskningens pionerer, med deres »begrænsede erfaringsmateriale«! Så hvis jeg f.eks. fandt på en »teori« om, at drømme følger månens faser (hvorfor ikke?! og man kan jo finde »bekræftelse« på enhver teori), ville han ikke alene være nødt til straks at sluge også dén, men ville heri se »den mangedimensionale drømmeteori« yderligere »bekræftet« og beriget med endnu en »dimension«: drømmenes »lunariske« dimension!

Drømmetydningens Ny Testamente er det her altså ikke, men »es irrt der Mensch, so lang er strebt«, og forfatterens selvmisforståelse tager ikke noget fra de fremstillingsmæssige og indholdsmæssige kvaliteter, bogen vitterligt har. Den bærer præg af at være resultatet af et imponerende stort arbejde, og selv om den ikke er for begyndere (Freud og Jung-kapitlerne ikke mindst er meget 'teori-tætte'), så er den god at orientere sig i, og sproget er klart. Som håndbog og opslagsværk vil den være af blivende værdi. Den er endvidere solidt indbundet, forsynet med stikordsregister og velvalgte illustrationer og et tilpas »sært« forsidebillede af Gustav Klimt.